

УДК: 330.142.26:[338.45:615.1](477.73)

КРАВЧЕНКО Т.В.

Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв

КЛАСИФІКАЦІЯ ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ ЯК ОСНОВА КООРДИНАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті запропоновано узагальнення ознак класифікації оборотного капіталу як економічної категорії та їх співставлення з основними задачами управління, враховуючи галузевий аспект. Розглянуті підходи до визначення природи та сутності оборотного капіталу. Визначені особливості діяльності підприємств фармацевтичної галузі та їх вплив на пріоритетність задач управління підприємством.

The article offers generalization of classification's signs of current capital as economic category and their comparison with the basic tasks of management, taking into account a branch aspect. It considers approaches to determination of nature and essence of current capital and determines features of activity of enterprises of pharmaceutical industry, their influence on the priority of management tasks.

Питання визначення природи та сутності оборотного капіталу завжди було одним з найбільш дискусійних і складних. Проблема формування та використання оборотного капіталу, оптимізації його обсягів та структури присвячені роботи відомих вітчизняних і закордонних вчених: Ф. Модільяні, М. Міллера, Ю. Бріггема, Е. Нікбахта, Дж.К. Ван Хорна, Дж.К. Шима, Дж.Г. Сігела, С. Росса, В.В. Ковальова, О.С. Стоянової, І.О. Бланка, М.С. Абрютіної, Н.М. Ушакової, Л.О. Лігоненко, Н.О. Власової, В.А. Сідун.

Незважаючи на значну кількість публікацій, що висвітлюють окремі аспекти проблем управління оборотним капіталом, дослідження цього процесу, його сутності, особливостей, факторів, що впливають на здійснення управління поточними активами підприємства вимагають подальшої розробки. В результаті аналізу опублікованих робіт, різноманітних підходів до управління

оборотним капіталом, визначення оптимальності джерел його формування та напрямків використання виявлено неоднозначність підходів до трактування сутності оборотного капіталу, ознак його класифікації та задач управління.

Класифікація оборотного капіталу, розподіл об'єктів на групи за загальними для них ознаками є важливою умовою здійснення ефективного процесу управління формуванням та використанням оборотного капіталу підприємства, оскільки дає можливість підприємству визначити оптимальний склад і структуру, потребу та джерела формування оборотного капіталу.

Оборотний капітал, який залучається підприємством для здійснення господарської діяльності, характеризується своєю багатогранністю та різноманітністю форм. У переважній частині публікацій оборотний капітал розглядається або як виключно економічна категорія, і тоді на перший

план висувається матеріально-речовинна сторона оборотного капіталу; або як суто фінансова категорія, і тоді головна увага приділяється джерелам формування оборотного капіталу. Сучасні дослідження науковців щодо класифікації оборотного капіталу зводяться до виокремлення подібних ознак, проте зміст окремих з них розуміється по-різному, особливо це стосується джерел залучення капіталу. Це, в свою чергу, не тільки не дозволяє сформувати систематизовану методiku управління оборотним капіталом підприємства, а й вимагає розробки такої класифікації, що не спотворювала б теоретичні та матеріальні складові уніфікованої системи оборотного капіталу.

Враховуючи те, що в різних галузях економіки склад і структура оборотного капіталу неоднакові та залежать від типу галузі й технологій, складу витрат, виду продукції, особливостей матеріально-технічного постачання, а також умов господарювання підприємств, виникає об'єктивна необхідність подальшого розвитку методологічних підходів та поглиблення теоретичних досліджень природи та сутності оборотного капіталу підприємств шляхом узагальнення ознак його класифікації та їх співставлення з основними задачами управління.

Зокрема діяльність підприємств фармацевтичної галузі охоплює широкий спектр питань організаційного й соціального, економічного, фінансового характеру, якість вирішення яких у значній мірі визначається станом оборотного капіталу. Його наявність, достатність, ступінь завантаження в обороті, забезпеченість джерелами фінансування визначають не тільки рівень ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, але й можливості підприємств у досягненні стратегічних цілей діяльності: максимізації прибутку і вартості як найважливіших індикаторів ефективності функціонування об'єкта для власника.

В економічній літературі існують різні підходи до визначення сутності оборотного капіталу. Так, розгляду матеріально-речовинної складової оборотного капіталу присвятили свої роботи С.Ф. Покропивний, І.М. Бойчик, П.С. Харів, М.І. Хопчан, Ю.В. Піча, В.Я. Горфинкель, Е.М. Купряков, В.П. Прасолова Р.А. Слав'юк, Т.П. Макаровська, Н.М. Бондар [3, 6, 9, 17]. Оборотний капітал представлений як сукупність матеріальних цінностей, які вкладені в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва та реалізації виготовленої продукції та які протягом одного виробничого циклу або одного календарного року можуть бути перетворені на гроші.

Як фінансову категорію оборотний капітал розглядають І.О. Бланк, Ю. Брігхем, Ф. Модільяні, М. Міллер, Е. Нікбахт, Дж.К. Ван Хорн, Дж.К. Шим, В.М. Гриньова, В.О. Коюда, В.В. Ковальов, А.М. Ковальова, Й.М. Петрович, А.Ф. Кіт [2, 4, 5,

11, 14, 15, 19, 24]. Головну увагу вони приділяють вартісним характеристикам, джерелам формування оборотного капіталу. Особливий наголос робиться на тому, що оборотний капітал не витрачається і не споживається, на відміну від товарно-матеріальних цінностей, а авансується, повертаючись після закінчення одного кругообігу і вступає у наступний. Оборотний капітал визначають як інвестицію фірми у короткострокові активи.

А зарубіжні науковці найбільшу увагу приділяють вивченню та аналізу залучення коштів для фінансування потреб в оборотному капіталі, а також особливого значення надають резервному фонду як джерелу формування оборотних активів та взагалі спроможності підприємства фінансувати свої потреби в оборотному капіталі за рахунок власних джерел [28].

Між тим двоїстість природи оборотного капіталу полягає у його як матеріально-речовій, так і у вартісній (грошовій) характеристиках, у тому, що оборотні активи завжди відображають характер розміщення інвестованого у процес господарської діяльності капіталу. Отже, дослідницький інтерес представляє не просто капітал у матеріально-речовій формі у вигляді оборотних активів підприємства, а й джерела його утворення та можливості, які він забезпечує в діяльності суб'єкта господарювання.

У теорії фінансового менеджменту відомі різні підходи до класифікації джерел фінансування підприємства. Так, В.В. Ковальов підрозділяє їх на авансований капітал та кошти короткострокового призначення [11, с. 22]. М.Н. Крейніна виділяє власні та позикові кошти фінансування [12, с. 127-128]. А.Н. Соломатін також говорить про власні й запозичені кошти підприємства, однак доповнює останню групу "залученими" коштами [8, с. 233]. І.А. Бланк, Дж.Р. Хікс, залежно від приналежності фінансових коштів, виділяють у складі пасиву власний і позиковий капітал [2, с. 291; 25, с. 250]. Позиковий капітал поділяють на довгострокові й короткострокові фінансові зобов'язання [7, с. 609], які дозволяють розширити фінансові можливості підприємства [2, с. 289]. Е.А. Уткін, у свою чергу, вважає, що рішення про вибір джерел фінансування приймаються з таких питань, як розробка й реалізація політики оптимального сполучення використання власних і запозичених коштів для забезпечення найбільш ефективного функціонування фірми [18, с. 257]. Суперечливі думки і щодо залучення в обіг „стійких пасивів”, коштів, що являють собою залучений на короткостроковий період капітал, тобто юридично не належать підприємству, але постійно перебувають у його господарському обігу і використовуються ним [2, с. 290-292; 13, с. 73; 17, с. 198; 5, с. 76-78]. Деякі економісти відносять їх до складу так званих “привітряних до власних джерел фінансування” [20, с. 102; 10,

с. 124; 21, с. 124; 22, с. 165; 26, с. 256]. А певна частина економістів виділяють поточні зобов'язання за розрахунками або "стійкі пасиви" до окремої групи – "залучений оборотний капітал" [23, с. 197; 16, с. 145; 17, с. 198].

Зазначені підходи не містять протиріч, а лише підтверджують і доповнюють один одного, відображаючи різні аспекти вивчення проблеми фінансування підприємства – фінансування діяльності суб'єкта господарювання за рахунок довгострокових і короткострокових джерел з обліком різного юридичного статусу платіжних відносин [27, с. 7]. До того ж однозначним є розуміння того, що відсутність або недостатність окремих джерел формування оборотного капіталу призводить до недофінансування господарської діяльності та до фінансових ускладнень. Надмірні обсяги оборотного капіталу на підприємстві можна класифікувати при наявності наднормативних запасів товарно-матеріальних цінностей, що може стати причиною відволікання оборотного капіталу з господарського обороту, буде сприйнято інвесторами як зниження відповідальності за цільове й раціональне використання як власних, так і позикових коштів [1, с. 327].

Узагальнення та систематизація існуючих складових оборотного капіталу підприємства дозволяють виділити такі напрямки його класифікації, що дають можливість вдосконалити фінансове управління оборотним капіталом підприємства: 1) за правом власності на джерела формування (власний, позиковий); 2) за джерелами залучення (зовнішній, внутрішній); 3) за характером фінансових джерел формування (валовий, чистий, власний); 4) за періодом функціонування (постійна, змінна частини); 5) за функціональним призначенням (оборотні виробничі фонди, фонди обігу); 6) за структурними елементами (виробничі запаси, незавершене виробництво, напівфабрикати власного виготовлення, витрати майбутніх періодів, готова продукція та товари на складі, відвантажена готова продукція, грошові кошти та їх еквіваленти, дебіторська заборгованість та інший оборотний капітал); 7) за принципом організації (нормовані, ненормовані); 8) за способом відображення в балансі (кошти, матеріальні оборотні кошти в запасах, дебіторська заборгованість); 9) за формою авансованої вартості (грошова, товарна, виробнича форма); 10) за рівнем ліквідності (високоліквідні, середньоліквідні, низьколіквідні активи); 11) за ступенем ризику (з мінімальним, середнім, високим ризиком вкладень).

Основною метою фінансового менеджменту є забезпечення максимізації прибутку власників в поточному та перспективному періоді [2, с. 70-73]. В процесі реалізації головної мети управління формуванням та використанням оборотного капіталу підприємства спрямоване на вирішення задач, які тісно пов'язані між собою і в той же

час деякі з них є різноспрямованими, зокрема досягнення максимальної рентабельності капіталу та мінімізація фінансового ризику, формування достатнього обсягу оборотного капіталу та забезпечення постійної фінансової рівноваги підприємства і т.д. Тому в процесі управління формуванням та використанням оборотного капіталу підприємств необхідно оптимізувати задачі між собою та по відношенню до ознак класифікації оборотного капіталу для ефективної реалізації головної мети підприємства. Співвідношення основних ознак класифікації оборотного капіталу та задач управління відображено на рис. 1.

Як зазначалося вище, дослідження оборотного капіталу з урахуванням ознак класифікації в єдності джерел його формування й напрямків використання потребує вивчення галузевого аспекту, зокрема розгляду особливостей фінансово-господарської діяльності підприємств фармацевтичної галузі, з метою окреслення основних задач управління як основними елементами оборотного капіталу, так і джерелами його фінансування. Визначення пріоритетних напрямків оптимізації обсягу та структури оборотного капіталу, підвищення рентабельності та ліквідності підприємств галузі необхідно здійснювати, як видно з рис. 1, враховуючи такі ознаки оборотного капіталу, як право власності на залучені джерела капіталу, приналежність джерел формування по відношенню до суб'єкта господарювання, характер фінансових джерел формування, ступінь ризику вкладення та рівень ліквідності складових оборотного капіталу підприємства.

Забезпечення доступності для населення лікарських засобів і виробів медичного призначення, а також стимулювання розвитку їх вітчизняного виробництва є одним з пріоритетних напрямів реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. Важлива роль в лікарському забезпеченні належить аптекам, в діяльності яких виявляються три основні функції: установи охорони здоров'я, виробнича, торгова (фінансова). Ефективність фінансової функції є базою для успішної реалізації соціальної спрямованості фармації. Соціальний аспект лікарських засобів та виробів медичного призначення як товару пред'являє посилені вимоги до відповідності пропозиції фармацевтичних товарів попиту, а отже, до ефективних стратегій та методів управління оборотним капіталом.

Ефективність функціонування оборотного капіталу визначає не тільки результативність господарської діяльності кожного конкретного підприємства, але й галузі в цілому. Під ефективністю розуміється процес досягнення стратегічного прибутку при забезпеченні достатньої фінансової стійкості, платоспроможності, оптимального співвідношення рентабельності і ризику. В основі підвищення

Ознаки класифікації	Задачі управління підприємством ¹										
	Максимізація рентабельності	Мінімізація фінансового ризику	Забезпечення фінансової рівноваги підприємства	Забезпечення фінансового контролю	Забезпечення фінансової гнучкості підприємства	Оптимізація структури ОК	Мінімізація вартості заучення	Формування достатнього обсягу ОК	Оптимізація оборотності ОК	Оптимізація розподілу ОК	Забезпечення необхідного рівня ліквідності
За правом власності	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
За джерелами залучення	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
За характером фінансових джерел формування	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
За періодом функціонування	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
За функціональним призначенням									•		
За структурними елементами									•		•
За принципом організації				•					•		•
За способом відображення в балансі		•							•		•
За формою авансованої вартості	•	•	•						•		•
За рівнем ліквідності	•	•	•	•	•				•		•
За ступенем ризику вкладення	•	•	•	•	•				•		•
За періодом залучення	•	•	•	•	•				•		•

Примітки: ¹ Наведені задачі управління, пов'язані безпосередньо з управлінням оборотним капіталом підприємства

Рис. 1. Матриця співвідношення ознак класифікації оборотного капіталу та задач управління

ефективності функціонування аптек лежать соціальні та економічні фактори розвитку як суспільства в цілому, так і окремого підприємства: економічна рівновага, оптимальність відтворювальних процесів, рівень життя населення.

Ведення фінансово-господарської діяльності для підприємств фармацевтичної галузі супроводжується певними особливостями:

■ великі обсяги і значна кількість торгово-посередницьких компаній на фармацевтичному ринку України у порівнянні з закордонними;

■ перевага, на відміну від світового ринку, цінового фактора у вирішенні проблем ціноутворення для вітчизняних підприємств галузі;

■ складення процесу збільшення обсягів збуту та необхідність формування іміджу, впізнаності і сприйняття позиції підприємства, враховуючи виражену сезонність попиту на лікарські засоби, низьку платоспроможність населення та нестабільність фінансового стану організацій-покупців;

■ необхідність пристосування цін на лікарські засоби та виробі медичного призначення до конкурентного рівня шляхом зменшення рівня торгової націнки при зростанні собівартості реалізації та наявності жорсткого державного регулювання цін щодо великого переліку препаратів;

■ наявність високого рівня ризику старіння, псування, залишкового строку придатності лікарських препаратів і зменшення внаслідок цього торгової націнки (лікарські препарати знаходяться на різних стадіях життєвого циклу, строк виходу на ринок лікарських засобів та медичних товарів значно скоротився, а деякі препарати мають короткий строк придатності);

■ необхідність формування оптимальних товарних запасів, насамперед з асортименту, з урахуванням оборотності різних лікарських засобів та товарів медичного призначення, для забезпечення ефективної роботи аптек (так, у середньому 25-30% найменувань медикаментів мають уповільнену оборотність);

■ велика питома вага оборотного капіталу, що обслуговує низьколіквідні оборотні активи, оскільки діяльність аптек включає в себе як торговельну складову, так і внутрішньо-аптечне виробництво лікарських засобів;

■ наявність дефіциту власних коштів та низького рівня рентабельності, що при залученні кредитів може викликати підвищення залежності підприємств від кредитних ресурсів внаслідок збільшення заборгованості, що призведе до нестабільності фінансового стану суб'єктів галузі;

■ необхідність оптимізації обсягу оборотного капіталу та його структури, обсягу закупівель та схем розрахунків з постачальниками, враховуючи низький рівень власного оборотного капіталу і значні обсяги низьколіквідних матеріальних оборотних активів;

■ широкий, глибокий і диверсифікований асортимент лікарських препаратів і товарів медичного призначення забезпечує підприємствам галузі можливості застосування різних тактик ціноутворення;

■ необхідність раціонального підходу до використання товарних кредитів, які є вагомим джерелом формування оборотного капіталу підприємств галузі (збільшення відстрочки платежу, підвищення вартості залучених ресурсів, а відповідно – зменшення конкурентоспроможності цін; у той же час відстрочка платежу є вигідною для тих груп товарів, які мають низький рівень оборотності).

Перелічені особливості функціонування фармацевтичних підприємств в сучасних економічних умовах підкреслюють особливу необхідність вдосконалення організації та здійснення ефективного управління підприємством. Саме ефективне управління забезпечує інтеграцію економічних процесів на підприємстві, пов'язує воедино внутрішні ресурси господарюючого суб'єкта і зовнішнє середовище, підсилює його адаптивність і конкурентоспроможність. А особливо значимим та істотним є ефективне управління оборотним капіталом підприємства. Тому оборотний капітал, як частину загального капіталу, що має високий рівень оборотності та використовується в поточній господарській діяльності з метою одержання прибутку, варто розглядати в єдності джерел його формування і напрямків використання, а також з урахуванням таких факторів, як галузева специфіка діяльності підприємства, організаційно-правова форма діяльності, стадія життєвого циклу, регіональні особливості розвитку, рівень рентабельності операційної діяльності, обсяги діяльності суб'єкта господарювання, рівень фінансової стійкості, пріоритети власників відносно вибору політики фінансування.

З урахуванням існуючих підходів до трактування оборотного капіталу і за результатами дослідження сутності оборотного капіталу та його класифікаційних ознак автор визначає оборотний капітал як сукупність фінансових ресурсів, спрямованих на фінансування оборотних активів підприємства та у своєму русі здатних забезпечувати безперервність операційної діяльності підприємства і приносити економічну вигоду (дохід).

Дане розуміння сутності оборотного капіталу дозволяє визначити напрямки в системі

управління як основними елементами оборотного капіталу, так і джерелами їх фінансування. Особливості різних джерел формування і принципи різного режиму використання власного і позикового оборотного капіталу впливають на ефективність використання капіталу підприємства в цілому. Рациональне формування джерел оборотного капіталу має значний вплив на процес виробництва, на фінансові результати і фінансовий стан підприємства, сприяє досягненню мети з мінімально необхідним за даних умов обсягом оборотного капіталу. Тому формування рациональної структури джерел фінансових ресурсів підприємства для фінансування оборотних активів є одним з найважливіших завдань як управління оборотним капіталом, так і фінансового менеджменту в цілому.

Отже, аналіз діючої або вибір перспективної політики формування та використання оборотного капіталу із сукупності альтернатив необхідно

здійснювати шляхом співставлення задач управління оборотним капіталом і його ознак. Це дозволяє не лише визначити пріоритетність задач управління, а й оцінити потреби підприємства, виявити внутрішні резерви їх задоволення, розробити напрямки оптимізації управління оборотним капіталом та покращання фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому. Так, для підприємств фармацевтичної галузі оптимізацію обсягу, структури та оборотності оборотного капіталу, підвищення рентабельності та ліквідності підприємств галузі необхідно здійснювати, враховуючи такі ознаки оборотного капіталу, як право власності на залучені джерела капіталу, приналежність джерел формування по відношенню до суб'єкта господарювання, характер фінансових джерел формування, ступінь ризику вкладення та рівень ліквідності складових оборотного капіталу підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бланк И.А. Управление активами. – К.: “Ника-Центр”, Эльга, 2000. – 720 с.
2. Бланк И.А. Управление формированием капитала. – К.: “Ника-Центр”, 2000. – 512 с.
3. Бойчик І.М., Харів П.С., Хопчан М.І., Піча Ю.В. Економіка підприємства. – Друге видання, виправлене і доповнене. – К.: “Каравела”; Львів: “Новий світ – 2000”, 2001. – 298 с.
4. Бригхем Е.Ф. Основы финансового менеджмента. – К.: Молодь, 1997. – 1034 с.
5. Гриньова В.М., Коюда В.О. Фінанси підприємств. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2004. – 424 с.
6. Економіка підприємства: Підручник: У 2 т. / За ред. С.Ф. Покропивного. – К.: Вид-во “Хвиля-Прес”; Донецьк: Мале підприємство “Поиск”; Т-во книголюбів, 1995. – Т. 1. – 400 с.
7. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К: Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
8. Экономика и организация деятельности торгового предприятия / Под общ. ред. А.Н. Соломатина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 292 с.
9. Экономика предприятия / Под ред. проф. В.Я. Горфинкеля, проф. Е.М. Купрякова. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996. – 367 с.
10. Кірейцев Г.Г., Виговська Н.Г., Петрук О.М. Фінанси підприємств. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 272 с.
11. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 432 с.
12. Крейнина М.Н. Финансовый менеджмент. – М.: Издательство “Дело и сервис”, 1998. – 304 с.
13. Макаровська Т.П., Бондар Н.М. Економіка підприємства. – К.: МАУП, 2003. – 304 с.
14. Онисько С.М., Марич П.М. Фінанси підприємств. – 2-ге видання. – Львів: “Магнолія плюс”, 2005. – 366 с.
15. Петрович Й.М., Кіт А.Ф., Кулішов В.В. та ін. Економіка підприємства / За загальною редакцією Й.М. Петровича. – Львів: “Магнолія плюс”, 2004. – 680 с.
16. Попова Р.Г., Самонова И.Н., Добросердова И.И. Финансы предприятий. – СПб.: “Питер”, 2001. – 224 с.
17. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 460 с.
18. Уткин Э.А. Курс менеджмента: Учебник для вузов. – М.: Издательство “Зерцало”, 2000. – 448 с.
19. Финансы / Под редакцией А.М. Ковалевой. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 265 с.
20. Фінанси підприємств / За ред. проф. А.М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2000. – 460 с.
21. Финансы предприятий / Под ред. О.С. Галушко. – Днепропетровск: Центр экономического образования, 1999. – 256 с.
22. Финансы предприятий / Под ред. проф. Н.В. Колчина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 447 с.
23. Финансы предприятий / Под ред. М.В. Романовского. – СПб.: “Бизнес-пресса”, 2000. – 528 с.
24. Финансовый менеджмент: теория и практика: Учебник / Под ред. Е.С. Стояновой, 5-е издание, перераб. и доп. – М.: Из-во: “Перспектива”, 2000. – 656 с.
25. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1988. – 488 с.
26. Шуляк П.Н. Финансы предприятий: Учебник. – М.: Изд. дом “Дашков и К”, 2000. – 752 с.
27. Higgins R. Analysis for financial management. – Homewood: Irwin, 1989. – 337 p.
28. Strategic Financial Management / R.G. Clarke, B. Wilson, R.H. Daines, S.D. Nadauld. – Homewood: Irwin, 1988. – 256 p.